

КОНФЛІКТНИЙ ДИСКУРС ЯК СЕРЕДОВИЩЕ АКТУАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОЇ СИТУАЦІЇ ПСИХОЛОГІЧНОГО ДИСБАЛАНСУ

У статті проаналізовано конфліктний дискурс як середовище актуалізації комунікативної ситуації психологічного дисбалансу в прагматичному, інтерактивному та дискретному аспектах. З'ясовано онтологічні характеристики конфліктного дискурсу як акту комунікативної поведінки конфронтаційного характеру, що призводить до руйнації психологічного балансу учасників комунікації. Досліджено комунікативну ситуацію психологічного дисбалансу як реалізацію напруження психо-емоційної сфери учасників комунікативної інтеракції.

Ключові слова: *конфліктний дискурс, конфлікт, психологічний дисбаланс.*

КОНФЛИКТНЫЙ ДИСКУРС КАК СРЕДА АКТУАЛИЗАЦИИ КОММУНИКАТИВНОЙ СИТУАЦИИ ПСИХОЛОГИЧЕСКОГО ДИСБАЛАНСА

В статье проанализировано конфликтный дискурс как среду актуализации коммуникативной ситуации психологического дисбаланса в прагматическом, интерактивном и дискретном аспектах. Определены онтологические характеристики конфликтного дискурса как акта коммуникативного поведения конфронтационного характера, что ведет к нарушению психологического баланса партнеров общения. Исследовано коммуникативную ситуацию психологического дисбаланса как реализацию напряжения психо-эмоциональных показателей участников коммуникативной интеракции.

Ключевые слова: конфликтный дискурс, конфликт, психологический дисбаланс.

CONFLICT DISCOURSE AS THE ENVIRONMENT ACTUALIZING THE COMMUNICATIVE SITUATION OF PSYCHOLOGICAL MISBALANCE

The paper is dedicated to the analyses of the conflict discourse as the environment for the communicative situation of psychological misbalance development. The conflict discourse constitutes the main stay of our investigation in pragmatic, interactive and discrete aspects. The ontological characteristics of the conflict discourse as an act of confrontational communicative behavior triggering the psychological misbalance development are raised from those of the communicative situation of the conflict.

To go deep into the linguistic realm of the conflict, the psychological underpinning of the concept based on the notions of “confrontation”, “collision”, “contradiction”, “needs”, “interest”, “person” and “society” is being explored. The noted notions throw the light on the conflict discourse as constituted of confrontational communicative acts, the participants of which tend to influence the behaviour or way of thinking of the opposite side by means of verbal and/or nonverbal communicative components in the interactional environment.

The psychological misbalance emerges from the research as an opposition of “balance : misbalance”. Balanced state exists when the amplitude of the dynamic characteristics of the subjects remains unchangeable during the process of communication. The state of the psychological misbalance is produced when the amplitude of the dynamic characteristics of the subjects alters, embodying the perlocutionary effect of the communicative act.

Key words: conflict discourse, conflict, psychological misbalance.

Постановка проблеми. Антропоцентрична парадигма сучасного мовознавства уже давно залучає результати наукових розвідок із міждисциплінарного простору як рушійну силу лінгвістичної науки. Конфлікт у мовознавчому розрізі, комунікативний акт конфронтації та конфліктний дискурс уже були досить ґрунтовно проаналізовані вітчизняними та зарубіжними вченими. Конфліктний дискурс виступає сприятливим середовищем розвитку психологічного дисбалансу учасників комунікації, що в сьогоденній мовознавчій науці залишається відкритим питанням з подальшою перспективою розвитку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Дослідження поняття "конфлікту" як суперечності, протистояння, боротьби знаходить своє відображення у психологічних розвідках, енциклопедіях та словниках: В. В. Давидова, О. В. Запорожця, Б. Ф. Ломова, А. В. Петровського та М. Г. Ярошевського, В. П. Зінченка та Б. Г. Мещерякова та ін.. Лінгвістика звертається до аналізу конфлікту в комунікативній ситуації та конфліктного дискурсу у наукових працях: Фролової І. Є., Косенка Ю. В., Грішиної Н. В., Хасана Б. І., Білоус Н. А., Ємельянов С. М., Анцупов А. Я. та ін.

Метою нашої розвідки виступає дослідження онтологічних характеристик конфліктного дискурсу в розрізі руйнації психологічного балансу одного або усіх учасників мовленнєвої взаємодії, що обумовлює ряд **завдань**: 1) вивчити сутність понять "конфлікт" та "психологічний дисбаланс" у психологічному та лінгвістичному просторах; 2) охарактеризувати конфліктний дискурс як сприятливого середовища розвитку комунікативної ситуації психологічного дисбалансу.

Виклад основного матеріалу. Поняття конфлікту досліджувалось вченими ще з античних часів. Так, давньогрецький філософ Анаксимандр вперше розглянув зовнішні прояви боротьби протилежностей (конфлікту) як поступального руху уперед; Платон звернув увагу на внутрішні особливості конфлікту як двох начал, які відрізняються одне від одного: розумного і нерозумного або охочого [5]. Мультикомпонентна структура конфлікту

(сторони, предмет, мотиви, конфлікту) призвела до появи великої кількості визначення самого поняття. Слово “конфлікт” (від латинського “conflictus” – зіткнення) у різних сучасних словниках та енциклопедіях тратується на основі зовнішнього (битва, війна, затяжна боротьба між декількома групами; зіткнення ідей, вподобань, інтересів приватних осіб) або внутрішнього фактору (стан внутрішньої дисгармонії, психічної боротьби одночасно функціонуючих взаємовиключних бажань, імпульсів, тенденцій).

Психологічні дослідження поняття “конфлікт” передують лінгвістичним. “Психологічний словник” за редакцією В. В. Давидова, О. В. Запорожця, Б. Ф. Ломова та ін. визначає конфлікт як суперечність, яку важко розв'язати і яка пов'язана з гострими емоційними переживаннями, а як форми конфлікту називає внутрішньоособистісні, міжособистісні та міжгрупові конфлікти. Якщо звернутися до психологічного словника за редакцією А. В. Петровського та М. Г. Ярошевського, то у ньому конфлікт розглянуто як зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок чи поглядів опонентів чи суб'єктів взаємодії. Якщо звернутися до “Психологічного словника” за редакцією В. П. Зінченка та Б. Г. Мещерякова, то у ньому це поняття відсутнє [там само].

Ряд дослідників зазначають, що в основі конфлікту лежить протиріччя, протистояння або зіткнення двох або більше суб'єктів. Так, Н. В. Грішина визначає конфлікт як протистояння двох сторін, що проявляється у активності залучених сторін, спрямованій на подолання протиріч [4: 17]. А. Я. Анцупов розглядає конфлікт як найбільш гострий спосіб вирішення протиріч, який виникає на тлі негативних емоцій і виражається протидією суб'єктів комунікації [1: 8]. Цюрупа М. В. доповнює визначення поняття «конфлікт» Анцупова А. Я. напруженням емоційно-вольової сфери суб'єктів протидії [10: 45]. Бандурка А. М. зазначає, що конфлікт – це зіткнення протилежно спрямованих цілей, інтересів, позицій, думок суб'єктів взаємодії; це протиріччя, що виникає між людьми у зв'язку із вирішенням питань соціального життя [2: 20].

Українські вчені Г. В. Ложкін та Н. І. Пов'яксль розглядають конфлікт як зіткнення різноспрямованих сил (цінностей, інтересів, поглядів, цілей, позицій) суб'єктів – сторін взаємодії, наголошуючи на тому, що поняття різноспрямованості ширше за розуміння протилежності спрямованості, що дає можливість зняти обмеження розуміння проблеми та усунути елемент антагонізму [5].

Відомий дослідник Б. І. Хасан визначає конфлікт як таку специфічну організованість діяльності, у якій суперечність утримується в процесі його вирішення. С. М. Ємельянов визначає конфлікт як відношення між суб'єктами соціальної взаємодії, яке характеризується їхнім протиборством на основі протилежно спрямованих мотивів чи суджень [6]. А. Я. Анцупов та А. І. Шипілов визначають конфлікт як найбільш деструктивний спосіб розвитку та завершення значущих суперечностей, які виникають у процесі соціальної взаємодії, а також боротьбу підструктур особистості [1: 32].

Конфліктна поведінка не вважається нормою, а є виключенням у правилах спілкування індивідів. Усвідомлення конфронтаційності як негативного явища спілкування можна вважати передумовою формування доміантних рис комунікативної поведінки, характерної для лінгвокультурної спільноти [9: 78-79]. Проте, з огляду на те, що конфлікт як мовне явище супроводжує індивіда на протязі усього життя в усіх його проявах, концентрується у внутрішньому світі й відображується у зовнішньому, то конфлікт видається не відхиленням від норми, а природною варіативністю комунікативного процесу.

Онтологічні характеристики комунікативної ситуації розвитку конфлікту досліджувалися багатьма вченими. Зокрема Косенко Ю. В. називає визначальною рисою конфлікту його кумулятивний характер: кожна агресивна дія призводить до агресивнішої дії у відповідь [7: 61]. Ми дозволимо собі не погодитися з даним твердженням з огляду на те, що розвиток конфліктної комунікативної ситуації обумовлений перлокутивною метою, що переслідується опонентами, та застосуванням ними спеціально-

сформованої, унікальної для кожного окремого випадку, послідовності комунікативних засобів, що оформлюються у комунікативні тактики та стратегії. Обрана суперником тактика кооперативності для локалізації конфлікту чи тактика конфронтації для його подальшої ескалації визначить застосування неагресивної чи агресивної комунікативної дії відповідно. Отже, якісні та кількісні (протяжність в часі) характеристики комунікативної ситуації розвитку конфлікту прямо залежать від намірів учасників спілкування.

Рушійною силою конфлікту виступають як внутрішні, так і зовнішні суперечності, протилежності або протиріччя. З нашої точки зору, конфлікт є явище багатопланове, в якому поверхневий або вторинний шар (зовнішні суперечності) є надбудовою на нижньому або первинному шарі (внутрішні суперечності). Обидва шари перебувають у тісній взаємодії і чинять прямий вплив один на одного, але саме первинний пласт (прагнення, емоції, воля, досвід та ін.) є вирішальним у психофізичному розвитку особистості та її здатності керувати комунікативною ситуацією конфлікту.

Успішність комунікативного процесу визначається його функціональним аспектом: ефективністю та дієвістю. Ефективність та дієвість комунікативного процесу як здатність учасників комунікації до досягнення згоди та встановлення контакту досягається за допомогою застосування визначеної організації комунікативного процесу: послідовності тактик, стратегій, методів, способів вираження думки, почуттів, комбінації вербальних та невербальних засобів спілкування.

Неефективним комунікативний процес вважається у випадку виникнення імпліцитного або експліцитного конфлікту між учасниками комунікації як незавершеного або перерваного процесу спілкування. Вслід за Косенко Ю. В. ми розглядаємо конфлікт через протистояння між індивідами або ідентичними групами індивідів на основі незадоволення загальнолюдських потреб (конфлікт потреб), інтересів (конфлікт інтересів) [7: 58-59]. Проте варто зазначити, що штучне створення комунікативної

ситуації конфлікту може виступати метою, що переслідує продуцент – у даному випадку такий комунікативний процес вважатиметься успішним з точки зору продуцента та неуспішним з точки зору реципієнта. Дослідження дискурсивного розгортання комунікативної ситуації руйнації психологічного балансу передбачає врахування комунікативної позиції і продуцента, і реципієнта повідомлення.

Взаємини комунікантів у комунікативній ситуації позначеної конфліктними стосунками учасників спілкування містять соціальну складову (сукупність взаємодій між індивідами, котрі утворюють суспільну ієрархію) та психологічну складову (в різному ступені усвідомлювані об'єктивні переживання, що ґрунтуються на різноманітних станах осіб, що взаємодіють між собою, й психологічних особливостях цих осіб) [9: 68]. Соціальна та психологічна складові перебувають у тісній взаємодії і є взаємозалежними, тому вважаємо доцільним зазначити, що комунікативна ситуація конфлікту характеризується соціально-психологічною складовою, яка визначає застосування певного набору вербальних та невербальних компонентів для здійснення комунікативної мети учасниками спілкування. Вербалізовані соціально-психологічні складники комунікантів вступають у конфлікт на основі протиріччя, яке у комунікативній ситуації даного типу виконує системотворчу функцію.

Комунікативна ситуація конфлікту видається як ситуація, у якій одна зі складових змінює свої кількісні чи якісні значення, що призводить до загострення стосунків між конфліктуючими сторонами [7: 61]. Комунікативна ситуація позначена руйнацією психологічного балансу одного, декількох або усіх учасників інтеракції відбувається на основі імпліцитно або експліцитно вираженого конфлікту.

Слідом за Фріцом Гайдером, Вертгаймером та Кьолером ми ототожнюємо стан балансу та стан гармонії [11] . Кожен індивід відчуває потребу гармонії елементів, що належать до однієї системи та один одному: індивід потребує відповідності очікуваного та предбачуваного ним стану

речей до подій, безпосереднім учасником яких він виступає. На противагу, невідповідність очікуваного та передбачуваного стану речей щодо зазначених подій викликає збудження когнітивно-емоційної сфери індивіда і призводить до руйнації його психологічного балансу. У такому випадку видається доречним досліджувати психологічний дисбаланс у опозиції “баланс : дисбаланс”. Стан психологічного балансу розглядається нами як стан відносного спокою, гармонії, рівноваги, стабільності амплітуди динамічних показників психо-емоційної сфери індивіда у конкретній ситуації комунікативної інтеракції, а стан психологічного дисбалансу досліджується як зміна зазначених показників.

Комунікативна ситуація конфлікту, у якій розгортається дискурсивна гра продуцента спрямована на руйнацію психологічної рівноваги реципієнта, характеризується емоціогенністю: адресат своїми діями створює передумови для розпізнання його власних емоцій (зневага, агресія, роздратування, тощо), що провокує вихід комунікативного партнера із психологічної рівноваги. Емоціогенність у референтній ситуації є первинною щодо емоційності, як категорійної ознаки комунікативної ситуації, позначеної руйнуванням психологічної стабільності адресанта: результат розвитку такої ситуації (стрес, конфлікт, роздратування) викликає в учасників комунікативної ситуації ряд емоцій, експліцитно або імпліцитно виражених.

Беручи до уваги визначення поняття “дискурсу” як комунікативної події, що відбувається між реципієнтом і продуцентом у визначеному часо-просторовому контексті; як актуально-відтвореного продукту комунікативної події, що інтерпретується реципієнтами та як окремого жанру, цілком правомірним видається говорити про існування конфліктного дискурсу.

Конфліктний дискурс є комунікативною подією конфронтаційного характеру, яка відбувається між індивідами, між ідентичними або різними групами індивідів, що переслідують взаємовиключні цілі та застосовують для цього специфічний набір комунікативних засобів. Зазначений специфічний набір комунікативних засобів (на абстрактному рівні – текст) актуалізується

адресатом (агресором) та інтерпретується адресантом (жертвою). Відповідно до обраного кооперативного або конфронтаційного типу поведінки, учасники конфліктного дискурсу обирають необхідні діалогічні ролі.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Конфліктний дискурс постає у вигляді специфічного когнітивно-семантичного явища процесуального характеру, що реалізується як зіткнення протилежних комунікативних цілей учасників комунікації і призводить до напруження психо-емоційної сфери комунікантів. Сутність конфліктного дискурсу полягає у створенні сприятливого середовища для втрати психологічної рівноваги комунікантів: відбуваються різкі зміни середньостатистичних психо-емоційних характеристик індивіда як реакції на застосовані щодо нього комунікативних засобів протилежною стороною. Отже, можна зробити висновок, що конфліктний дискурс є сприятливим середовищем розвитку комунікативної ситуації руйнації психологічного дисбалансу одного, декількох або усіх учасників комунікації.

Варто зазначити, що відображення конфлікту у зовнішньому світі, тобто його актуалізація як особливого психологічного стану людини (втрата психологічної рівноваги) не є абсолютним явищем і часто носить імпліцитний характер, що обумовлюється рядом контекстуальних обставин (зовнішні: виконання визначених соціальних ролей, що регламентують застосування визначених комунікативних засобів та внутрішні: особисті психофізичні суперечності, що ускладнюють або не уможливлюють ефективне завершення процесу інтеракції).

Література:

1. Анцупов А. Я. Конфликтология в схемах и комментариях / А. Я. Анцупов, С. В. Баклановский. – Спб.: Питер, 2005. – 288 с.
2. Бандурка А. М. Конфликтология / А. М. Бандурка, В. А. Друзь. – Харьков : Фортуна-персс, 1997. – 356 с.

3. Василюк Ф. Е. Конфликт / Ф. Е. Василюк // Психология конфликта : [хрестоматия] ; [сост. и общ. ред. Н. В. Гришиной]. – СПб. : Питер, 2001. – С. 275-277.
4. Гришина Н. В. Психология конфликта / Гришина Н. В. – СПб.: М.: Х.: Минск : Питер, 2003. – 400 с.
5. Долинська А. В., Матяш-Заяц А. П. Психологія конфлікту: навч. пос. / А. В. Долинська, А. П. Матяш-Заяц. – Каравелла. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://pidruchniki.com/imag/psih/dol_pskon/_title.jpeg.
6. Ємельяненко Л. М. Конфліктологія / Л. М. Ємельяненко [за заг. ред. Петюх В. М.; Ємельяненко Л. М.; Торгова Л. В.] // Библиотека online. – К: КНЕУ, 2003. – 315 с. Режим доступу: <http://readbookz.com/book/214/8121.html>.
7. Косенко Ю. В. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / Ю. В. Косенко. – Суми: Сумський державний університет, 2011. – 187 с.
8. Фролова І. Є. Вербалізований конфлікт в контексті культури. [Електронний ресурс] / І. Є. Фролова // Вісник СумДУ. – 2006. – № 11 (95). – Том 2. – С. 77-82. Режим доступу: [http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/11\(95\)2/14_Frolova.pdf](http://visnyk.sumdu.edu.ua/arhiv/2006/11(95)2/14_Frolova.pdf).
9. Фролова І. Є. Конфронтація як різновид міжособистісної взаємодії. / І. Є. Фролова // Вісник ХНУ. – 2010. – №928. – С. 68-74.
10. Цюрупа М. В. Основи конфліктології та теорії переговорів М. В. / Цюрупа – К. : Кондор, 2004. – 172 с.
11. Christian S. Crandall, Paul J. Silvia, Ahogni Nicolas N'Gbala, Jo-Ann Tsang, Karen Dawson. Balance Theory, Unit Relations, and Attribution : The Underlying Integrity of Heiderian Theory. [Електронний ресурс] / Crandall, C. S., Silvia, P. J., N'Gbala, A., Tsang, J., & Dawson, K. // Review of General Psychology. – 2007. – P. 12-30. Режим доступу: <http://www.apa.org/journals/gpr/>.